

Vaičionių kaimas

Jonas Kirlys

Rytų Aukštaitijos lygumose, važiuojant įprastu senuoju vieškeliu (dabar tai asfaltuotas plentas) Kaūnas–Ukmergė–Anykščiai–Rōkiškis, 2–3 km prieš Kāmajus kairėje pusėje privažiuojame Vaičionių kaimo laukus, kurie pakele nusitęsia maždaug 1 km. Pasibaigus šio kaimo laukams, iš didžiojo plento į kairę išsuka antros rūšies vieškeliukas į Adomynę, o juo pavažiuavę 2 km, randame nedidelėje nuokalnėje į padangę iškilusią medžiais apaugusią vietovę. Tai Vaičionių kaimas. Jo kuplūs, seni medžiai: uosiai, liepos, klevai, kaštonai, ažuolai, žilvičiai, topoliai ir sudarė kaimo vaizdą, kuris buvo matyti iš toli. Medžių šakos apačioje buvo jauki pastogė, o suręstuose lizdeliuose gyveno šimtai paukštelių, kurie pavasarį kėlė linksimą šurmuli, džiugino kaimą.

Kazio Kirlio (*Adomuko*) didžiojoje liepoje prie kelio gandrulizdyje klegeno pora gandrų su gandriukais, o jų lizdo apačioje užte užė, čezėjo maži paukšteliai. Šios sodybos kaimo centre ant pakilumos kieme prie vieškelio buvo iš seno garsus gero, šalto geriamojo vandens gilus šulinys su mediniu rentiniu ir medžio svirtim. Prie jo, ypač turgaus dienomis trečiadieniais Kamajuose, sustodavo keliu važiuojantys arkliniai vežimai su žmonėmis ir visi ištroškę gaivinosi tyru vandeniu. Žmonės ne tik patys gėrė, bet girdė ir savo arklius.

Manytina, kad Vaičionių kaimas susiformavo valakų reformos metu (XVI a.), o atsirasti galėjo ir anksčiau.

Vaičionių kaimas yra už 4 kilometrų į pietų vakarus nuo Kamajų, išsidėstęs prie žvyruoto antros rūšies vieškelio. Kaimas – gatvinis. Trobos buvo iš abiejų kelio pusių, galais į kelio pusę.

Skersai per kaimą ėjo lauko kelelis, kuriuo gyventojai vežė javus, varė gyvulius, ėjo į laukus. Per kaimą tekėjo upelis, kurio grioviai ir aukšti krantai liudijo, kad tai būta didelės upės. Jis anksti pavasarį atsibusdavo, plačiai ištvindavo, sukriokdavo taip, kad griovė pakeliui viską: nešė iš laukų ledų lytis, išlauždavo Smalsčio lieptą. Sūkuriiai buvo tokie galingi, kad atskirdavo, padalydavo kaimą į dvi dalis. Tačiau neilgai, kai diduma sniego, ledai ištirpdavo, ir jis aprimdavo. Svarbiausia, jis į žemiau buvusią didžiąją kaimo lanką prinešdavo tiek dumblo, kad genami galvijai neišklampodavo! O lanka taip suželdavo, sužaliuodavo, kad buvo kaimui didelis turtas.

Vasarą šis upelis beveik išdžiūdavo, vietomis vos siaura juostele vandens žibėjo. Jį dar palaikė Smalsčio krūmely esantys šaltinėliai, kurie gyvi klišksėjo ir žiemą, ir vasarą.

Ant didžiosios upelio pašlaitės aukštoj pakilumoj po dideliais beržais ir topoliais buvo senosios kaimo kapinaitės. Medinė jų tvora jau nugriuvusi. Apsamanojė, aplūžė, nukritė ant žemės mediniai kryžiai kryželiai. Ant kai kurių dar buvo žymu metai: 1778; 1851; 1875. Jose buvo palaidoti kaimo seneliai ir proseneliai. Tėvelio tėvelis pasakojęs, kad čia buvęs palaidotas jo tėvas Vincentas. Čia jau niekas nesilaidojo, nebent kada kas kokį nekrikštą vaiką užkasė. Tiesa, kada kaime būdavo kryžių apvaikščiojimo dienos, čia būre-

lis tikinčiųjų užeidavo pasimelsti. Kapinaičių pakraščiuose buvo kaimo žmonių bulviaduobės.

Viduryje kaimo kryžkelėje stovėjo du akmeniniai kryžiai su metalinėmis kryžmomis.

Trobos

Kiekviena kaimo sodyba (*kiemas*) buvo aptverta medinių statinių tvora. Tvoroje buvo iš kiemo į kelią išvažiuoti vartai ir pėstiems išeiti varteliai.

Iš viso Vaičionių kaime buvo 24 sodybos (*kiemai*). Kaimo gyventojai visi buvo ūkininkai (žemdirbiai), išskyrus du, kurie žemės neturėjo. O tie 22 ūkininkai buvo taip pasiskirstę: 2 valakininkai¹, 3 nepilni valakininkai, 1 pusvalakininkas, 14 – ketvirtininkai ir 2 – po 3 ha. Iš viso Vaičionysė 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis gyveno 113 gyventojų.

Valakininkai buvo Smalstys ir Dulkė. Nepilni valakininkai – Pročkys, Antanas Kirlys (*Makša*), Juzė Kirlienė. Pusvalakininkas – Kazys Kirlys (*Adomuko*). Ketvirtininkai: Juozas Kirlys, Antanas Kirlys (abu *Adomuko*), Dominykas Kirlys, Juozas Repeika, Leonas Repeika, Pranas Repeika, Petras Kirlys (*Kostulis*), Ona Kaukėnienė, Damulis Repeika, broliai Antanas ir Jonas Kirliai (*Skrebės*), Kazys Kirlys (*Komisorius*), Povilas Kirlys (*Ignočiuo*), Silvestras Smalstys. Mažžemiai: Kazys Šinkus ir Juozas Gudelis. Bežemiai: Dominykas Dovainis ir Matiukienė.

Valakininkai samdydavo berną, mergą ir piemenį. Visi kiti žemę apdirbdavo patys savo rankomis.

Sodyba (*kiemas*) buvo „U“ raidės formos. Jį sudarė šie pastatai: gyvenamoji troba (*gryčia*), svirnas (*klėtis*), tvartas (*gurbas*), kluonas (*klojimas*), pirtis (ne kiekvienoje sodyboje). Pas daugelį prie tvarto buvo lentinis priestatas (*daržinė*), o pas kitus ši daržinė buvo pastatyta kaip atskiras pastatas.

Tvartų sienos buvo apvalių medinių rąstų. Svirnų (*klėčių*) sienojai irgi buvo iš medžio, tik plonesni, dailūs; iš kiemo pusės – prieklėčiai. Klojimai buvo suręsti iš medžio karkasų ir apkalti lentomis. Jie stovėjo toliau, už kitų trobų, į sodybos galą. Pirtys irgi buvo medinės, iš rąstų, rečiau – molinės. Jos buvo toli, sodybos pakrašty, kad gaisro atveju neuždegtų kitų trobų.

Trobos buvo iš medžio rąstų, kampuose suręstos taip, kad turėjo išsikišusias kertes. Visos dengtos šiaudais. Sienos dažnai apkerpėjusios, apsamanojusios. Statant gyvenamąsias trobas, sienose tarp sienojų klotos samanos, o kai kur – net pakulos.

Verandų ir svirnų durys dailiai raižytų, raštuotų lentelių.

Prie kiekvienos trobos buvo gėlių darželis, pilnas bijūnų, lelijų, rūtų, rezetų, mėtų, jurginų, dobiliukų, jazminų, alyvų...

Greta augo sodas, pilnas vaismedžių: obelų, kriaušių, vyšnių, slyvų, serbentų, agrastų krūmų. Patvoriais augo ir medžiai: klevai, uosiai, liepos, žilvičiai, kaštonai ir smulkūs dekoratyviniai krūmeliai.

Už trobų – daržai, apsėti, apsodinti daržovėmis, pupelėmis, pupomis, kapėmis. Greta kluonas – žalioji, graži pieva.

Gyvenamosios trobos buvo

dviem galais: gryčia ir seklyčia, per ¹ Valakas – žemės sklypas apie 21 ha.

vidurį priemenė (*namelis*) ir kamara, o priekyje dar veranda (*gonkos*). Lauke prie įėjimo į verandą buvo paklotas parinktas gražus, plokščias akmuo.

Langai buvo nedideli, 6 padalų (*šibų*). Aplink su gražiomis medinėmis apdailomis. Ypač meniškomis pjaustinėtomis apdailomis buvo apipavidalintos verandos, trobų skliautų galai su vėjarodėmis, paukšteliais, žirgeliais.

Iš kiemo eidamas per verandos (*gonku*) duris, patekdavai į priemenę (*namelį*), iš kurio trejos durys: vienos vedė į gryčią, kitos – į seklyčią, trečios (vidurinės) – į kamara.

Gryčioje nuolat gyveno visa šeima. Gryčia buvo didžiulė, plūkto molio asla. Kampe stovėjo didelė, plūkta iš molio duonkepė krosnis (*pečius*), kurioje šeiminkė kasdien virė valgius, kepė blynus, duoną, o ant krosnies žiemą (mat gryčios buvo šaltos) visi šeimos nariai: vaikai, seneliai, mamos, kartais ir tėvai šildėsi. Ypač seneliai ant krosnies kone visą laiką tūnojo ir pasakas vaikams sekė. Priešais krosnį stovėjo didžiulė medinė, sukalta iš obliuotų lentų, spinta viduje su lentynomis, viršuje su gražia apdaila. Spintoje šeiminkė laikė indus: puodus, puodynes, lėkštes, dubenius, samčius. Šalia jos ant suolo stovėjo kibirai atnešto iš gero šulinio vandens, kuri vartojo valgiui gaminti.

Kitame gryčios kampe ant 4 kojų stovėjo didžiulis šeimos stalas, tvirtas, storomis kojomis, o aplink jį pasieniais senoviški platūs, masyvūs suolai, ant kurių visa šeimyna susėdavo valgyti, o mažieji mėgdavo jais aplink stalą bėgioti. Pribėgę prie lango, nosį prikišę prie stiklo vaikai žiūrėdavo į kiemą. Ant šio stalo šeiminkė atnešusi padėdavo viralą – kopūstus, burokus, blynus, kruopienę, bulviene, mėsą ir kt. Prieš valgydami būtinai visi – tėvai, seneliai ir vaikai – persižegnodavo. Jei ką nors šviežią valgydavo, tai šeiminkas ar šeiminkė staiga visiems šaukštu į kaktą kaukštelėdavo.

Kitame gryčios kampe stovėjo šeiminkės audimo staklės, kitąkart dvejų: milui ir trinyčiui arba raštams austi, verpimo rateliai.

Pasienyje buvo plačios, medinės lovos su šiaudų įklote ir plunksniniais patalais (*duknomis*). Čia pat kaboję ant sijos (*balkio*) parištas lopšys su linge.

Vakarais gryčioj užsidedavo žibalinę lempą, o prie krosnies žibintuvėlį (*gaziuką*). Į tvartą, į klojimą eidami nešdavosi žibalinį žibintą (*liktarne*).

Kitame trobos gale buvo seklyčia. Tai svečiams priimti svetainė. Dažniausiai ji buvo iš dviejų kambarėlių: priimamojo ir miegamojo. Žiemą šalta, o *stačiamalkiu pečiu* pakūrenama tik tada, kai laukiama svečių. Medinėmis grindimis, švari, išdekoruota, išpušta šeiminkių austais raštuotais užtiesalais (*divonais*), patiesalais. Čia stovėjo komodos, kuparai su šeiminkių audiniais: rankšluosčiais, *divonais*, drobių rietimais. Prie šventinio stalo būtinai stovėjo kušėtė (*kanapà*) atsisėsti.

Kamputyje laikomas ir anglimis kūrenamas metalinis virdulys (*simovoras*) svečiams arbatai virti.

Iš priemenės ir iš gryčios durys vedė į kamara. Tai buvo visų namų šeiminkių stambių rakandų, statinių, kubilų, kubiliukų, piestų sandėlis. Čia laikomas didelis kubilas žiemai raugintų kopūstų. Aruode supiltos bulvės, burokai, morkos. Čia stovėjo ir rankinės girmos, kuriomis malė ne itin dideliais kiekiais miltams reikalingus išdžiovintus grūdus: žirnius, pupas, miežius rupioms kruopoms ir kt.

Šeimos

Tame pačiame ūkyje gyveno šeimos, karta po kartos. Tėvai ūkį palikdavo savo vaikams, vaikai – vėl savo vaikams. Toks paveldėjimo kelias buvo nenutrūkstamas. Jei šeimoje būdavo du, trys ar keli sūnūs ir jie užaugę panorėdavo kurti savo šeimas, tai tėvas tą savo ūkį (žemę) padalydavo į tiek dalių, kiek buvo sūnų. Žinoma, stengdavosi, jei sūnų daug, bent vieną išleisti į užkurius, kad nebūtų labai susmulkintas tėvų ūkis.

Kaime šeimos buvo labai konservatyvios, pastovios. Kiekvienas vyras su ta pačia žmona pragyvendavo visą amžių: nuo vestuvių bažnyčioje iki mirties – laidotuvių pagal katalikiškas apeigas Kamajų bažnyčioje ir parapijos kapinėse. Taip pragyveno visą amžių mano tėvai, tėvų tėvai, seneliai, taip gyvenu ir aš su žmona Veronika – sakydavo mano tėvas Kazys Kirlys, Adomo sūnus. „*Mano priesaika*“ – taip tėvas vadindavo savo žmoną, mūsų motiną. Taip giliai buvo įsirežę papročiai visoj giminėj, visame kaime. Amžių amžiais tai buvo šventos šeimų tradicijos, šventi papročiai. Nežinau kaime nė vieno žmogaus, kuris būtų jų nesilaikęs.

O gyvenimas – ne toks jau paprastas. Būta ir nesklandumų, nepriteklių, nesutarimų, ypač tose šeimose, kur vyras mėgdavo išgerti, kortomis lošti. Tada šeimose kildavo barniai, o kartais ir muštynės. Pranas savo žmoną Karoliną taip apdaužė, kad toji nesikėlė iš patalo dvi savaites. Nebuvo įpročio, kad žmona kur nors bėgtų skūstis ar vyras žmonos atsiprašytų. Kartais atrodė, kad šeima jau iširs. Bet ne! Pamažu vėl susitaikydavo. Dažniausiai vyrai buvoalti. Jie būdavo šiurkštūs, apsideidę, skriausdavo žmonas, o jos viską nukęsdavo. Mat buvo įprasta, kad vyras – šeimos galva (*gaspadorius*), todėl jam viskas galima.

Kaip pasirinkdavo žmoną? Mano tėvas su būsima žmona Verute susipažino vakaruškose. Susidraugavo, ėmė lankytis jos tėvų namuose Rimšionysė. Matė, kad ji dora, religinga, gieda Salų bažnyčios chore, graži, darbšti, gera šokėja. Neapsiriko. Ji tapo pavyzdinga žmona ir motina.

Kitos Vaičionių kaimo šeimos buvo piršlių supirštos. Gyveno vyro namuose dažniausiai neblogai. Trys Repeikos ir Pročkys, piršlių nuvesti į Adomynės parapijos Obonių kaimą, parsivedė iš ten žmonas su vidutine pasoga – arklys į lineiką pakinkytas, karvė ir 1 000 litų. Dvi iš jų dėl vyrų girtuoklystės vargo, kentėjo, bet gyveno kartu. Išlaikė tradiciją: gerai, blogai – gyvenk amžinai. Tai buvo nerašytas įstatymas.

Trijų šeimų vyrai buvo mirę maždaug 40-ies metų. Vienos likusios našlės gyveno padoriai, augino vaikus. Našlė Repeikienė (*Damulienė*) pasikvietė brolių Juza į savo namus, kad padėtų darbus nudirbti. Jis padėjo jai užauginti sūnų Vinčą. Tik viena Dulkienė, mirus vyrui, į namus parsivedė užkuri Danį. Darniai sugyveno. Su juo vaikų nesulaukė. Danys gražiai augino mirusio Dulkės vaikus, stropiai it juodas jautis dirbo žemės valaką.

Dviejų šeimų žmonos buvo mirusios ne senatvėj. Vyrai našliai neieškojo kitų moterų, augino vaikus, nesituokė.

Kaukėno šeimoje gyveno Onos Kaukėnienės viengungis brolis Juza – geras stalius, dailidė. Kaimo pakrašty gyveno mažžemiai Gudeliai – broliai Jonas ir

Juza ir seserys Teresė ir Juzė, visi senyvi viengungiai. Jie eidavo pas kitus padėti nudirbti ūkio darbus.

Panašiai šeimos gyveno ir kituose aplinkiniuose kaimuose: Krýliuose, Verksnionysė, Žliubuosė, Kálviuose, Gaveikiuose, Nemeniūnuose, Juodonysė ir kitur.

Tėvai vaikus auklėjo dorais žmonėmis. Nuo seno buvo įprasta tėvų klausyti. Buvo sakoma: „*Kas tėvų neklauso, valgo duoną sausą.*“ Ką tėvai pasakė – šventa! Neklausančius vaikus tėvai bausdavo: tėvas lupdavo diržu, motina – žabu. Vaikai tėvų bijojo, bausmės grėsmė juos atbaidydavo nuo blogų darbų. Iš pat mažens tėvai vaikus pratino prie darbo: bulvių skusti, gryčią šluoti, šaukštų plauti, siūlus į kamuolėlį vyti, vištų kiaušinius surinkti, žabų ugniai kurti atnešti, paūgėjus – grėbti, daržus ravėti, vandens atnešti, bandą ganyti.

Tėvai prižiūrėdavo, kad pamokos būtų paruoštos, vaikai tinkamai aprenkti, nusiprausę. Žinoma, leisdavo ir su draugais pažaisti: ritinį (*ripę*) risti, *kiaulę dvaran varyti, kiverį mušti*, žiemą rogutėmis nuo kalno važinėti, pačiūžomis ant balos ledo čiūžinėti ir kt. Paaugę berniukai ypač mėgo prie arklių būti: joti į ganyklą, iš ganyklos, vėliau dirvą arti, akėti.

Visur sekėme tėvais. Perpratę tėvų darbus, imdavom dirbti kartu su jais arba vieni: dalgį plakėm, lauką arėm, pjovėm, arkliu važiuodavom. Tėvas visada parodydavo, kaip reikia darbą dirbti: kuolą tašyti, virvę nuvyti. Paskui dirbdavom patys. Kai už gerą darbą pagirdavo, vaikai būdavo labai patenkinti. Kai šeimoje vaikai iš tėvų perima darbų ir elgesio įpročius, vėliau savaime jie gyvena taip, kaip gyveno ir elgėsi jų tėvai.

Žemė

Vaičionių kaimo laukų žemė buvo aplink kaimą iki Svėdasų–Rokiškio vieškelio (1,5–2 km), iki Laukagalių kaimo laukų (1,6 km), iki Krýlių k. upelio (1–2 km) ir iki Kamajų dvaro laukų (2 km). Žemė buvo juodžemis su priemoliu, tik prie Laukagalių palaukės buvo smėlynų, o Pagavėnėje – žema dirva, nemažai balų, krūmų. Žemė buvo dirbama pagal trilaukę sėjomainą: pūdymas, žiemkenčiai (rugiai, kviečiai) ir vasarojus, bulvės. Kasmet tas trilaukis kaitaliojosi. Dirbamoji žemė buvo padalyta rėžiais (*šniūrais*), jų plotis pagal valakinę sistemą: valakiniai – plačiausi, o ketvirtiniai – siauriausi. Ganykla buvo bendra, joje visų samdomas skerdžius su piemenimis iš eilės nuo kiekvieno kiemo ganė viso kaimo bandą.

Vaičionių kaimo laukai buvo tokiais vardais: Panamė, prie Kryželio, Ilgynėliai, Pušynėliai, Pagavėnė, Padvarė, prie Svėdasų vieškelio, Milžinų kalnas, Pakalnės.

Miškai: Eglynė (Krylių), Peilinės, Trakeliai, Skynimas, Eglynėlis. Pievos: Didžioji lanka, Paupelys, Patrakė, Pagavėnė, Pakalnės. Kelmuotos pievos-balos: Ilgoji, Juodalksynė, Veparai, Aukštyjų, Pagavėnės. Padavimų vietos: Kryželis, Milžinų kalnas, Veparai, Didysis akmuo, Palaukagalė, Peilinės, Šermukšnis, Laukinė obelis.

Rėžiuose dirbama buvo vienu metu. Kai vienas arė savo rėžį, kartu arė savo ir antras, trečias ir t. t. Arė, judėjo, krutėjo visi. Arė plūgais. Juos traukė pakinkytas arklys. Akėjo taip pat kartu. Mėšlą vežė, sėjo irgi vienu metu. Per darbymetį buvo pilni laukai dirbančių su prakaitu žmonių. Kaimiečiai kėlėsi anksti, saulei tekant arba dar nepatekėjus, ir darbą baigė saulei leidžiantis arba temstant. Ypač sparčiai dirbo per didžiuosius darbymečius, javapjūtę. Akėjo me-

dinėmis akėčiomis. Pjovė dalgiu, tik 1935–1938 metais kai kurie pradėjo įsigyti pjaunamųjų, kertamųjų mašinų. Dirvą purendavo metalinėmis spyruoklinėmis akėčiomis (*drapakais*). Pakinkydavo du arklius. Dirvas įdirbdavo kruopščiai, dirvožemis tapdavo purus, smulkiais grumsteliais. Pūdymą, bulvėms sodinti dirvą ir daržų žemę trėsdavo tik gyvulių mėšlu. Superfosfato (*zuperio*) maišelį nupirkę, tik truputį pūdyme paberdavo.

Kai daug prilydavo ir vanduo apsemdavo dirvas, ūkininkai, paėmę kastuvą, eidavo į laukus ir kasdavo griovelius vandeniui nuleisti į upelį, į balas.

Piktžolės ravėdavo, o kad jos neaugtų, stengėsi kuo kruopščiau prieš sėjant javus, sodinant bulves ar daržoves išdirbti, išpurenti dirvas.

Daug sėdavo rugių, kviečių, vasarojaus: miežių, avižų, žirnių, sodindavo bulvių. Nemažai augindavo dobilų, šiek tiek vikių, linų.

Gražu buvo žiūrėti, kai sužėlę javai liūliavo, vilnijo, bangavo. Šeimininkas su šeimininke sekmadienį, grįžę iš bažnyčios, popiete mėgdavo kartu su vaikais išeiti į laukus, į parugę ar prie kitų javų ir apvaikščioti, aplankyti, iš visų pusių apžiūrėti, prisiskinti rugiagėlių, ramunių ir papuošti namus.

Žemdirbys taip buvo prisirišęs prie žemės, kad sakydavo: „*Aš girdžiu, kai žemė alsuoja, ir suprantu kiekvieną jos skundą, ko jai reikia.*“ Todėl jis jos į nieką neiškeisdavo, o stengdavosi savo ūkį padidinti. Ne vienas kaimietis, nuvažiavęs į Ameriką ir užsidirbęs pinigų, grįžęs į Lietuvą pirkdavo žemės. Žemdirbys dar sakydavo: „*Žemė – tai tikrasis, pastoviausias turtas, kurio nei vagys nepavagia, nei gaisrai nesudegina. Per visokias nelaimes, karus, valdžių permainas ji išlieka.*“ Todėl tėvai mirdami testamentu vaikams žemę užrašydavo.

1922 m. Lietuvoje įgyvendinant žemės reformą ir nusavinus dvarų žemes buvo nurėžta ir nuo Kamajų dvaro žemės. Ten iš karių savanorių susikūrė Kariūnų kaimas. Vaičionių kaimo vyrai važinėjo po teismus į Zarasus, Panevėžį, Rokiškį, bylinėjosi, kol pagaliau gavo žemės – buvo pridėtas Eglynėlio miškas ir prie jo esantys žemės plotai (15–20 ha). Ši žemė buvo išdalyta kaimo bežemiams ir mažžemiams.

Adomo Kirlio sodyba

Pačiame kaimo viduryje ant pakilumos buvo išsidėsčiusi Adomo Kirlio sodyba. Anksčiau ji buvo valakinė, bet seneliui Adomui dar mažam esant mirė jo tėvas Vincentas. Žmona užsiėmė užkuri Guda, o tam mirus jo palikuonys iš šio ūkio prisiteisė vieną žemės rėžį Pušinėly (tris ha). Taip Adomui liko ne visas valakas. Jis turėjo 4 sūnus: Antaną, Juozą, Balį ir Kazį (mano tėvelį) ir vieną dukrą Pauliną. Subrendę sūnūs panorėjo vesti žmonas ir kurti savo šeimų gyvenimus. Tėvas Adomas vyresniesiems dviem – Antanui ir Juozui – padalijo po ketvirtį (po 7 ha), o jauniausiam Kaziui paliko seną tėviškės sodybą ir likusią žemę (12 ha). Mat tretysis sūnus Balys nepanorėjo žemės dirbti – jis važinėjo po miestus: Rygą, Petrapilį, ieškojo lengvesnio amato ir su Kaziu susitarė, kad savo žemės dalį perleis Kaziui, o šis pamažu turės išmokėti pinigais ir natūra. Dukra Paulina ištekėjo į Juodonių kaimą už Bražiūno ir išėjo ten gyventi. Abu vyresnieji sūnūs – Antanas ir Juza – pasistatė sau atskiras trobas, sukūrė šeimas ir gyveno.

Senuosiuose dideliuose namuose tėviškėje liko gyventi vienas Kazys su žmona ir 3 vaikais: tai Jonas (aš), Vytautas ir Stasė. Senelis padėjo Kaziams juos auginti. Daug Kaziai vargo mokėdami Kazio broliui dalį, kol pagaliau jis išėjo į užkurius prie Rokiškio – vedė turtingą našlę, jos taupus tėvas buvo sukūręs pasiturintį ūkį.

Pagaliau Kazys ir Veronika atsistojo ant kojų. Savarankiškai ėmė gyventi. Jų šeima buvo pavyzdinga, dora, religinga. Vaikus leido į Kamajų mokyklą. Jie mokėsi gerai, buvo Jaunųjų ūkininkų ratelio (JŪR) nariai, kaime rengė vakarėlius, pastatė savo namuose vaidinimus *Naujas „Žvaigždutės“ skaitytojas, Mūsų Vilnius* ir kt. Vaikai turėjo gerus balsus. Gražu buvo klausyti, kai visi trys užtraukdavo sutartinę *Šeriau žirgelį, Bijūnelis žalias, bijūnelis gražus* ir kt., deklamuodavo V. Kudirkos, Maironio eilėraščius.

Kiemas tapo mielas, smagus, malonus užėti visiems kaimo žmonėms. Pamėgo šį kiemą visi, ypač vaikai. Jie čia rinkdavosi būriais ir prasimanydavo tautinių, lietuviškų žaidimų, ratelių, dainelių. Iš šio kiemo sklido šviesa ir gėris.

Jonas tapo daugelio dalykų iniciatoriumi. Kamajų JŪR jam skyrė auginti fiūnų (Danijos žaluju) veislės buliuką. Parodėlėje gavo apdovanojimą. 1934 m. Kamajų mokykla ir JŪR jį pasiuntė į Kauną, į žemės ūkio parodą ir prezidento Antano Smetonos 60 metų iškilmes.

Gegužinės pamaldos (*mojavos*)

Prisiartinus gegužės mėnesiui, kaimo moterys, merginos ir mes, vaikai, eidavome į Gaveikių mišką skinti uogienojų, žalumynų ir nešdavome į kaimą. Geriausioje Smalsčio klėtyje tais bruknienojais, žalumynais, rūtom, purienom, gražiausiais žiedais išpuošdavom pailgą apdengtą balta linine, išbalinta drobe stalą – altorėlį. Ant jo pastatydavo kryželį, dvi dideles žvakes žvakidėse. Vainikuodavo ant sienos kabantį didelį Švč. Marijos paveikslą. Altorėlio šonuose pastatydavo dviejų sparnuotų angelų figūras.

Vakare, kai artojai iš laukų grįždavo ir piemenys bandas pargindavo, mes, vaikai, su garsiu skambalu apibėgdavome kaimo kelius ir keliukus, skambindami, kviesdami į gegužines pamaldas (*mojavą*). Iš visų pusių plaukdavo žmonės į Smalsčio namus, daugiausia prisirinkdavo moterų, mažiau vyrų, jaunimo ir vaikų. Prigužėdavo pilna klėtis. Teta Emilija Smalstienė uždegdavo žvakes, visi klaupdavo, persižegno davė. Iš knygutės *Gegužinės maldos kiekvienai mėnesio dienai* paskaitydavo tai dienai skirtas maldas, paskui visi giedodavo Marijos litaniją. Teta Emilija aukštu, gražiu balseliu vesdavo, o visi jai pritardavo. Pagiedoję sukalbėdavome kelis poterius ir giedodavome giesmę *Sveika, Marija, Motina Dievo*.

Kai maldos ilgiau užtrukdavo, nuvargusios senyvės moterys imdavo knapsėti, snausti, galvą bakstelėdamos žemyn, o mes, vaikai, tai pamatę neiškęsdavome nesuprunkštę. Kitos senutės mums išnybdavo ausį – tildydavo. Pamaldoms pasibaigus kieme jaunimas juokavo, čiauškėjo, žaidė.

Kryžiaus dienomis vaičiioniškiai eidavo prie kryžių į laukus, į kapines, vaikščiodavo po kaimą prie stovinčių kryžių, meldėsi, giedojo.

Kaimo moterys kalbėjo *gyvajį rožančių*. Pasiskirstydavo paslaptimis – kiekvienai viena paslaptis. Sekmadieniais, pasikinę arklį į lineiką ar ratus, visa šeima,

apsirengę šventiškai, važiavo į Kamajus, į bažnyčią. Kitos moterys baltomis skarelėmis užsirišusios, basos (batus nešėsi rankose), maldaknygėmis ir žolynais nešinos keliavo į šv. Mišias takais, per pievas ir keliais, keleliais (*keliūtom*) – kur tiesiau.

Pasakorius dėdė Urbonas

Jis ryškiai išsiskyrė iš kitų kaimo žmonių. Nešiojo didelius, riestus ūsus. Vaikščiojo ilgą rudinę, rudenį sėmėga apsirengęs, o per juosmenį stambiu pančiu apsijuosęs. Vasarą ilgais baltais, lininiais marškiniais apsilvilkęs ir virve susijuosęs, šiaudinę skrybėlę (*kepliūšą*) su dideliais kraštais (*bryliais*) ant galvos užsidėjęs. Žiemą vilkėjo ilgais avių kailių kailiniais, kartais rankšluosčiu (*abrūsu*) susijuosęs ir ant galvos lapinę kepurę užsimaukšlinęs. Jo akys visada buvo didžiai išpūstos (išverstos). Veidas lyg gąsdinantis. Kalbėjo storai „būm-būm, ta ra-dūm“, praidamas šunis lodė ir vaikus gąsdino. Ilgais rudens ir žiemos vakarais mėgo po kaimo trobas vaikščioti ir pasakoti baugias istorijas – įvairius nutikimus. Kaip jis sakė: „*Tikrų tikrus, taip jam atsitikę.*“ Neaplenkdavo jis ir Kazių trobos. Čia užtrukdavo iki vėlumos. Ir pasakodavo, pasakodavo...

Kazio Kirlio (*Adomuko*) kaimynystėje gyveno Juzienė Kirlienė. Jos namuose pasikorė senelis (tuo laiku jis buvo dar ne senelis). Seniau tai visam kaimui buvo didelė negarbė. Kaimo vyrai jo lavoną paėmė ir nuvežė į Kalvių laukus pakasė. Tą pajutę Kalvių vyrai jį iškasė ir, atvežę į Juzienės kiemą, piktai jai sviedė po kojomis. Nuo to laiko ji tapo lyg pamišėlė. Ką daryti? Kaimo vyrai, paėmę jį, nuvežė į kaimo Veparų balą, iškasę duobę, nukirtę jam galvą, idėję tarp kojų ir ten pakasę.

Po kurio laiko ten pradėję vaidintis, o dėdė Urbonas apie tai pasakoja, jog vieną vasaros naktį Vaičionių kaimo vyrai nujoję į Veparų balą (ten buvo ir pievų) naktigonės. Iš vakaro buvę tylu, ramu. Arkliai, pasisklaidę po pievas, peša žolę. Vyrai užsikūrę laužą. Susėdę aplink jį, šnekučiavęsi, kalbėję iki vėlumos. Tada nutarę atsigulti. Atsigulę ant pakilumos, kailiniais užsikloję. Vidurnaktį sumigę. Staiga bemiegančius išbudinęs klaikus švilpesys. Jis buvęs toks čaižus, gąsdinantis. Arkliai suprunkstė ir trypdami išlakstę į visas puses. O vienas vyras, kai kiti miegojo, neužmigęs ir viską stebėjęs. Jis pasakojęs, kaip nuo miegančių vyrų, kurie buvo apsikloję kailiniais, tuos kailinius kažkas ėmęs ir nutraukęs. Vyras vėl juos užsitraukęs. Pabuvus vėl kažkas nutraukęs kailinius. Jis vėl užsitraukęs. Tada trečią kartą ėmė ir su tokia nežmoniška jėga kailinius nuo jų pakėlė ir į orą išsviedė kažkur toli. Tada taip garsiai sušvilpę, kad arkliai išlakstę ir jie visi nubudo išsigandę.

Vieną vakarą Kazio Kirlio (*Adomuko*) troboj dėdė Juza Urbonas stačias atsištojęs gale stalo ir rankom į jį įsitvėręs, įsitempęs, sujaudintas, kepurę ant galvos atsmaukęs, pasakojo tokią istoriją. Jis jaunystėje buvęs stiprus ir drąsus. Vieną šeštadienį buvęs Laukagalių kaime vakaruškoj. Smagiai linksminęsi ir nejučiom atėjęs vidurnaktis. Jam reikėję eiti vienam į namus. Jis išėjęs tiesiai į Vaičionių laukus. O naktis tamsi, jokių žvaigždžių. Paėjęs atsidiūręs maždaug apie *Ilginėlius* – galinius vaičioniškių žemės rėžius. Nei iš šio, nei iš to jam prieš akis išdygęs ponaičiukas – toks trumpas, plonas, laibas. Priešais pastojęs kelią ir neleidžias eiti. Nieko nelaukdamas Juza iš visų jėgų stvėręs tą ponaičiuką per pusiaują ir taip

suspaudęs, kad jį perspaudęs per pusę į dvi dalis, bet tas bemat strikt pašokęs ir vėl abu gabalai susijungę į vieną. Puolęs į jį kabintis, vėl užstojęs kelią. Juza Urbonas vėl stvėręs tą vaiduoklį (*prajovą*) ir dar su didesne jėga suspaudęs, kad tas net į du atskirus gabalus sutrūkęs. Bet ir vėl staiga šoktelėjęs, ir vėl į vieną susilydęs. Ir vėl priešaky ant tako bestovįs. Urbonas vėl jį suspaudęs.

Taip be paliovos tas ponaičiukas jį varginęs, kol užgirdęs – kaime gaidys sugiedojęs. *Prajovas* prapuolęs – kaip nebūta... Juza Urbonas tiek buvęs išvargintas, nuilsęs, suprakaitavęs, net kakta šlapia, o marškiniai ant kūno prilipę, šlapi, nors prakaitą gręžte gręžk... Vargais negalais vos bėpaeidamas paryčiui pasiekęs Vaičionių namus. Atsigulęs, bet nė bluosto nebegalėjęs užmigti. Rytą atsikėlęs ir nuėjęs į tą vietą Ilginėliuos. Radęs ten krūmelių ir tą vietą taip išstryptą, išmin-džiotą – vien tik juoda žemė!

Dėdė Juozas Urbonas pasakodamas vis įterpdavo žodžius „*znočes*“, „*kad tu surūgtum*“. Ilgais rudens ir žiemos vakarais jis tiek pripasakodavo nuotykių, šurpių istorijų, kad mes, maži vaikai, jų prisiklausę, bijodavom ir kojas žemyn nuo suolo į pastalę nuleisti.

Amatininkai

Mažžemis Kazys Šinkus pindavo iš vytelių bulvinius krepšius (*kašikus*), iš medžio išskaptuodavo, išdroždavo geldas vaikams prausti, eidavo žmonėms šiaudais stogų dengti. Išdroždavo ir medinių šaukštų, samčių. Su Dominykioko Alfa rankomis pjovė lentas (*tartyčias*).

Viso kaimo siuvėja buvo Dominykioko Liudvisė (Liuda). Ji turėjo savo siuvamąją mašiną. Mokėjo gerai ir nebrangiai siūti. Visi vaičioniškiai nešdavo jai siūti drabužius. Stambius vyriškus kailinius ar puspalcčius siuvo Juza Gudelis. Geriausias apylinkėj stalius buvo senbernis Pročkio Juza. Jis lėtai, bet labai dailiai darydavo stalus, spintas, kėdes. Vaikščiojo pas žmones dirbti į užsakovo namus.

Kaimo raštininkas buvo Vincas Repeika. Jis labai gražia rašysena rašydavo visiems prašymus ir kitokius dokumentus. Dirbo Kamajų valsčiuje raštvedžiu. Jis pirmasis kaime buvo išgijęs ausinę radijėlę (1928 m.). Ėjom pas jį pasiklausti.

Visų kaimo gyvulių gydytojas–veterinaras ir felčeris buvo Smalsčio Jonas. Lietuvos kariuomenėj tarnaudamas išmokęs šio amato, sėkmingai gydė gyvulius, kastravo eržilus, kuiliukus.

Vaičionių kalviai buvo du: Petras Smalstys, vėliau išvažiavęs į Ameriką, ir Dovainis. Pirmasis Vaičionių jaunimui nukaldino metalinį kryžių, kuris, įtvirtintas į akmenį, stovėjo vidury kaimo prie vieškelio iki sovietinių laikų.

Azartiškis kaimo medžiotojas buvo Alfa Kirlys (*Dominykioko*), išmaišydavęs daugelį miškų ir laukų. Ypač jis gaudydavo šeškus. Be to, mėgo kortuoti. Žiemos vakarais pas juos mėgdavo susieiti būriais kaimo vyrai, pilna gryčia prisirinkdavo. Pasakodavo, šnekučiuodavo. Buvo įpratę ir kortuoti. Kartais taip vakarodavo iki vėlumos. Žmonos, nesulaukdamos vyrų pareinant namo, su žarstekliu (*kačerga*) bėgdavo, grasindamos ten langus išdaužyti.

Senieji žmonės kalbėjo, kad Vaičionių kaime buvęs ir burtininkas (*čėrauninkas*) P., kurs „apduodavo“, „užkalbėdavo“ gyvulius, kartais ir žmones. Kartą įžnybęs mergai į pašonę, nuo to jai pasidarę bloga. Nuvažiavusi pas žiniuonį

į kitą kaimą. Ten tas daręs atkalbėjimą ir davęs žolelių gerti. Po to merginai pasidarę dar blogiau, tampę traukuliai. Ji išvėmusi rupūžę. Mergina pasveikusi.

Du gaisrai kaime

Tai įvyko apie 1929 m. „Ugnelė šventa. Reikia ją saugoti, užkūrus peržegno-ti“, – kartodavo vaikams Kirlienė. Ji ugnį uždegusi visada peržegno-davo, ant jos padarydavo kryželį. „Vaikai, su ugnim žaisti negalima“, – sakydavo.

Vieną kaitrią vasaros dieną, sekmadienį, Kirliai (*Adomuko*) matė, kaip jų kaimyno, kito Kirlio – Antano (*Alekso*) šeima sujudusi grėbė, vartė, džiovino pievov prie sodybos trobų šieną. Kazienė, tai pamačiusi, saviesiems sakė: „Žiūrėk, žiūrėk, ir Dievo nebijo, per pačias Mišias dirba.“ O dirbo visas jų pulkas: Antanienė, sena jos motina, visos trys jaunos jų dukterys ir dar du samdiniai – bernas ir merga. Nepraėjo nė poros valandų, kaip staiga pasirodė juodas debesis. Jis tolydžio didėjo, augo, slinko artyn. Griaudė. Aptemo. Ėmė baisiai žaibuoti. Prapliupo lietus, lyg dangus būtų prakiuręs. O žaibas skėlė, kryžiovosi raudonom mirties strėlėm. Trenkė, trunkėsi, daužėsi griaustinis. Apsiniaukė kaip naktį.

Kazienė su trimis savo vaikais buvo seklyčioj ir per galinius langus aiškiai matė to kaimyno trobas. Tik staiga žybt, žybt ilgas kaip laidas ir toks šviesus, net apakinęs žaibas kirto iš viršaus žemyn ant Alekso trobų. Ryškiai matėsi, kaip ugninis stulpas atsistojo ant jų tvartų (*gurbų*) stogo viršaus ir smarkiai rūko aukštyn. Dar mirksnis, ir lyg kažkas balzgana šviesa apliejo visą šiaudinį stogą ir plast plačiai visas stogas užsiliepsnojo. Ugniniai liepsnos liežuviai kilo dideli, grėsmingi, mėlyni, skaisčiai raudoni, laižė visur ir žaibiškai apėmė viską. Ugnies stulpai plasnojo, veržėsi aukštyn virš sodybos, virš medžių, virš viso kaimo, plėtėsi į šalis, rodėsi – pasieks ir kitus trobesius. Žviegė degančios kiaulės, bliovė gyvuliai, šaukė, aimanavo žmonės. Gaisras siaubingai traškėjo.

Kazienė persigandusi su savo mažais vaikais prieš besiplieskiančią ugnį pastačiusi šventą *Neperstojančios pagalbos* paveikslą, meldėsi balsu: „Ižeidė Viešpatį, dirbo sekmadienį!“ Vaikai, pagavę motinos žodžius, kartojo tą patį.

Kaimo vyrai sujudo. Griebę kibirus, kablius, skubiniai bėgo prie pleškančio gaisro, kuris visa savo galybe, rodėsi, praris viską. Pasidarė kaitru, karšta, dėl to kaito artimi trobesiai. Vėjas nešė ugnies plėnis ant kitų šiaudinių kaimo stogų. Keletas vyrų, užlipę ant stogų, kibirais liejo vandenį, klojo šlapias marškas.

Kazys, būdamas ant savo trobos stogo, pamatė, kaip ant jo klojimo stogo užkritis ugnies plėnis jau rūko. Akimirksniu nuslydęs nuo šio stogo atsirado ant klojimo stogo ir jau smilkstančią žiezirbą ėmė ir ranka užspaudė.

Prie didžiosios ugnies darbavosi vyrai. Vieni kibirais sėmė iš šulinio vandenį, kiti stovėdami ilgoj eilėj per rankas kibirus leido iki gaisro, o ten pylė į ugnį. Bet ką galėjo padaryti šimtai kibirų liejamo vandens prieš tokį išipleškėjusį ugnies taraną!

Kiti vyrai, pritvirtinę kablius ant ilgų karčių ir jais užkabinę sienojus, traukė, tempė iš ugnies, kad mažintų liepsnas. Dar visaip gelbėjo, kad bent išliktų troba ir svirnas. Be to, Davainio Uršulė apėjo apie gaisrą su šv. Agotos duona, tai ugnis kiek pavirto nuo trobų į šoną.

Vyrai dirbo visomis jėgomis, kiek begalėjo, tačiau iš degančio tvarto nieko neišnešė. Iš gyvenamosios trobos išnešė visus baldus, drabužius ir visą laiką namą saugojo liedami vandenį. Iš svirno išsėmė ir išnešė grūdus.

Visas kaimas buvo apimtas panikos, bėgiojo kaip be galvų. Kazienės vaikai iš baimės verkė, lakstė ir šaukė: „*Ot tau sekmadienį dirbt*“, „*Ot tau...*“

Per keletą valandų sodybos vietoj smilko tik nuodėguliai ir stypsojo dykvietė, pelenų krūvos. Neiškilo ir gyvenamoji troba – neišgelbėjo ir didelės vyrų pastangos, nes ji buvo per arti gaisro. Tik apdegęs svirnas išliko.

Pusiau leisgyvė ant žemės sode voliojosi namų šeimininkė ir perkreiptais, išsigandusiais veidais aplink blaškėsi penki jos vaikai. Tik vyro nebuvo namie. Pasirodo, jis tuo laiku ramiausiai sau su draugais Kamajuose pas Maušą girtuokliavo. Kai kažkas įbėgęs jam pasakė: „*Ei, Untan, žiūrėk tavo namas dega!*“ Jis nusispjovė ir netikėjo. Galiausiai grįžęs pamatė, kas įvyko, stvėrės už galvos ir tarė: „*Žuvo visa mano procia [triūsas]! Ką aš dabar darysiu?*“ Stovėjo nejudėdamas iš vietos, kaip stabo ištiktas.

Tepraėjo vienas kitas mėnuo, ir vėl kaimą sukrėtė kitas gaisras. Prasidėjo irgi pas kaimyną – kitą Juzienę. Tik ką buvo suvežti javai. Juzienės sūnus Juzukas į kluoną buvo suvežęs visus javus – kimšte prikimšęs klojimą iki pat durų. Tais metais derlius buvo geras ir javai labai sausi. Rugpjūčio pabaigos diena buvo labai kaitri. Saulė deginte degino. Po pusdienio varginančių darbų daugelis vaičioniškių buvo prigulę pogulio. Taigi, ir Juzuko (*Juzienės*) šeima ilsėjosi. Keliu bėgiodami ir žaisdami, kaimo vaikai pajuto degėsių kvapą, bet vaikai kaip vaikai – nekreipė dėmesio ir žaidė toliau. Po keliolikos minučių pro juos ėjęs Dominykiokas, irgi tą kvapą užuodęs, iškart pamanė, kad Juzienė kepa blynus ar kokią vištą svilina, bet stabtelėjęs ir pažvelgęs į tą pusę, kur Juzienės klojimas, pamatęs ir dūmelį. Jis pasuko į Juzienės sodybą link klojimo. Kaip tik tuo laiku iš lauko eita ir Normanto, tas pamatęs iš klojimo nuo vidaus per palėpę besiveržiančius dūmus ėmė bėgti į Juzienės kiemą šaukdamas: „*Dega! Dega! Greičiau visi čia!*“ Dominykiokas irgi prisidėjo. Sujudo ir bėgo visas kaimas. Normantas stvėręs atidarė klojimo duris, bet staiga atšoko atgal. Tuoj pat iš vidaus pliūptelėjo ugnis, kurios buvo pilnas vidus. Gavusi erdvės ugnis metėsi laukan ir suliepsnojo. Subėgę žmonės, stvėrę kas kibirą, kas katilą, kas kubilioką vandens, pylė, gesino ugnį. Bet gaisras nepaliaujamai plėtėsi. Ugnis apėmė sienas ir stogą. Bemat visa paskendo liepsnose, ugnis kilo virš medžių, plaikstėsi į šalis. Atrodė, neranda vienos krypties. Oras buvo tylus, be vėjelio. Pilkas, balsvas, juodas milžiniškas dūmų stulpas šovė į padanges. Ugnis buvo kaitri, labai liepsninga, vis augo ir dar didėjo – mat turėjo didžiulę laisvę – šitiek prikimšta sausutėlių javų: kviečių, rugių pėdų, miežių, avižų, žirnių ir dar prie galo – šieno.

Čia subėgę vyrai buvo beveik kaip stebėtojai – šitokią gaisrą užgesinti beveltiška. Tik lipo ant kitų trobesių stogų ir juos saugojo. Kadangi klojimas buvo sodybos gale ir toliau nuo kitų trobesių, tai jiems užsidegti pavojus buvo nedidelis. Gaisrininkai atvyko pavėlavę.

Kas padegė? – visiems buvo klausimas. Šeimininkai įtarė vieną jauną tarnaitę Magdę. Policijos tardoma ji neprisipažino. Bet atvykus kriminalistams greit viskas paaiškėjo. Papasakojo, kaip prijuoste pridengusi puodą žarijų (ir prijuostė buvo

pradegusi) nunešė ir užpylė šiaudus. Ji buvo nepilnametė ir nesveikos psichikos. Be klojimo, ji norėjo padegti ir tvartą. Puodą žarijų buvo išnešusi į tvartą ir padėjusi šiauduose, bet atsitiktinai šeimninė Juzienė tuo metu, parinkusi sode obuoliukų, nešė kiaulėms į tvartą ir, pamačiusi čia žarijas, suriko: „*Gelbėkit! Gelbėkit! Dega!*“ – vos nenualpusi. Ir tuos obuoliukus iš sterblės išpylusi ant žarijų, ėmė juos trypti.

Subėgę kaimynai buvo antro kėslo padegti liudytojai. Kamantinėjama keistuolė prisipažino, kad norėjusi atsikratyti įkyraus kiaulių šėrimo, o kluoną padegusi, kad esą gražu žiūrėti, kaip dega, kaip visi bėgioja, ir jai galvon šovusi mintis apie tą perkūno trenktą svirno gaisrą.

Apylinkės teismas, išnagrinęs M. Sokaitės iš Rūdžių bylą, pripažino ją kalta, bet psichiškai nesveika ir nepilnamete, ir nusprendė nusiųsti auklėti į neišsivysčiusių namus.

Vietos valdžia

Vaičionių kaimas priklausė Kamajų valsčiui. Valsčiaus administratorius buvo viršaitis, renkamas valsčiaus tarybos. Jis vykdė Rokiškio apskrities viršininko nutarimus bei įsakymus ir pats leido patvarkius, kurie buvo privalomi visiems Kamajų valsčiaus gyventojams. Kamajų viršaitis turėjo sekretorių ir raštvedį, sargą.

Vaičionių kaimas ir dar pora kaimų sudarė apylinkės seniūniją, kurios viršininkas buvo žmonių renkamas seniūnas. Jis perduodavo žmonėms valsčiaus įsakymus bei kitus nutarimus, mokesčių kvitus, visokius įpareigojimus – raštiškai ir žodžiu. Reikėjo kelius taisyti (lyginti, žvyruoti), griovius valyti – tam buvo kiekvienam ūkininkui šalikelėje numeruotais akmenimis pažymėta kelio atkarpa (*frontas*). Žiemą seniūnas prižiūrėjo, kad nuo skirtos kelio dalies sniegą nuvalytų. Kas nevalo – viršaitis taikė administracinę bausmę. Seniūnas kiekviename kaime turėjo padėjėjus. Seniūnas šaukė kaimų susirinkimus, pats juose dalyvaudavo ir jiems vadovaudavo. Visada rašė protokolus. Kaimo žmonės neapsiėjo be Rokiškio apskrities. Esant reikalui važiuodavo į teismus Rokiškyje, į ligoninę, kreipėsi su skundais į apskrities viršininką, vaikus leido į Rokiškio gimnaziją. Pirmadieniais važiuodavo į didžiuosius turgus Rokiškyje ir kt.

Kamajuose buvo Smulkaus kredito draugija (*bankelis*), Žemės ūkio kooperatyvas, parduotuvės, bažnyčia ir klebonas, pradžios mokykla, pieninė, gydytojas, veterinaras, agronomas, policija, į kuriuos vaičioniškiai, turėdami reikalų, nuolat kreipėsi.

Senolių pasakojimai

Senosios Vaičionių kaimo trobos, rodos, buvo prisigėrusios protėvių, prosenelių kvapo, visose palėpėse, pastogėse alsavo, šešėliais pasirodydavo senolių dvasia. Seni gryčių baldai, stalai stromis kojomis, nudilusiais, nutrintais kraštais kalbėjo apie ilgus, mišlingus amžius. Juk čia kartų kartos aslą, slenkstį mindė...

Vaikai, sukišę nosis, išplėtę ausis klausydavo, kai susiėję Kazio gryčioj seneliai: senelis Adomas, dėdė Juza, Jonas Skrebiokas, Kastuliuko Petras, Jonas Gudelis, Juza Urbonas, Kazys Šinkus kalbėdavo. Dėdė Juza uždusdamas pasakojo,

kaip jis caro kariuomenėj prie Vladivostoko 5 metus tarnavęs vežiku. Karietoj puikiais žirgais vežiodavęs aukštus karo vadus, generolus, pulkininkus, grafus. Jie visada jam išmesdavę po kelis rublius. Kartą kalnuotomis, krūmais apaugusiomis vietovėmis tekę vežti dvi salonines grafaites. Kelionė buvusi ilga. Bevažiuojant kalnynais užklupusi tamsi naktis. Staiga tiesiai į juos pasirodęs skrendantis žiburiukas, toks keistas, judrus, manevruojantis. Grafaitės nusigandusios ėmusios klykti, šaukti ir kviesti jį sėstis šalia jų. Jis aiškinosi negališ sėsti prie jų ir pasakęs, kad tai skriejantis kirminas, savy turįs fosforo – jis jau buvęs patyręs.

„Iš pradžių ir man stovint sargyboj buvo išgąščio. Vidurnaktį pamačiau – skrieja į mane klaikus vaiduoklis. Galvojau, šausiu, bet jei tai vaiduoklis, vis tiek nenušausiu. Nusiėmęs nuo galvos kepurę, šeriau per tą žiburėlį. Jis nukrito žemėn. Užsižiebęs degtuką žiūriu – mažas kirminėlis su sparneliai, žalias, blizgantis. O vienas naujokas stovėjęs sargyboj miškingoj vietovėj vieną rytą dėl to buvęs rastas negyvas.“

Dėdė tarnaudamas susitikdavęs su kinais. Jie pas jį atplaukdavę per įlanką ir viliodavę važiuoti pas juos. Buvęs susigundęs važiuoti pas juos, paskui ir į Ameriką ir net į kino laivelį įsisėdęs, bet plaukiant į jūrą jam pasidarę taip bloga, kad negalėjęs išlaikyti ir grįžęs atgal. O jo draugas Balaišis taip per Kiniją pasiekęs Ameriką ir ten gyvenęs.

Neįprastas klimatas ir ilgos kariškos sąlygos paveikusios dėdės Juzos plaučius, į Lietuvą grįžęs su dusuliu.

Joniukas Skrebiokas (visi jį taip vadino) pasakojo, kaip jis dalyvavo rusų-japonų kare. Prie jo sprogęs patrankos sviedinys, apsvaiginęs (*priglušinęs*), pritrenkęs. Nugabenę jį į ligoninę kaip negyvą, ten išgulėjęs 4 mėnesius. Išlikęs invalidas. Ir dabar jis kaip trenktas, kažkoks priblokštas, nenormalus – ne viską gali su juo susikalbėti, kažką mykia, čepsi.

Senukas Urbonas prisimena rekrūtystės dienas, kaip jie jaunystėje slapstydavosi nuo kariuomenės. Juos, kelis jaunuolius, užspendę klojime rusų žandarai. Iš jų du sučiuopę, o jis ir dar du pabėgę: iš karto lindę darže į pupas, paskui javais nusidanginę į Trakelių mišką. Jovarioką taip išvežę, ir dingęs kaip akmuo į vandenį. Juk tada kariuomenėje reikėdavę ištarnauti 25 metus. Kada jis grįžo, niekas nepažinęs – senas, jau žilstelėjęs vyras. Kai pasisakęs, kas jis toks, tada tik priėmę namiškiai.

Kazys Šinkus pasakoja, kaip jo tėvai baudžiąvą ėję, kaip dvare lovin guldavę, plakdavę baudžiauninkus, dvare dirbdavę per dienas ir naktis ir galo nebuvę. Ką ponas panorėdavęs, tą su baudžiauninku padarydavęs. Vienas toks atsitikimas buvęs Rokiškio dvare Antazavėje – ponas liepęs vargšui lipti į medį ir kukuoti. Tas nenorėjęs, bet varė ir vis tiek įlipęs. Tas pokšt – ir nušovęs. Pelainę duoną valgydavę. Jokio žodžio ištarti neturėdavę teisės.

Per 1831 ir 1863 metų sukilimus žmonės ėmę dalgius ir ėję į Dusetų girią. Kruvinas ir žiaurus buvęs susidūrimas su rusų kariuomene. Daug išskerdę žmonių, išblaškę. Kiti Lenkijon nusidavę ir ten prapuolę. Už tai sukilėlių kapelių visur užtiksi. Ir Kamajų sukilimas neaplenkęs, ir čia buvę kovų. Rusų kazokai du sukilėlius kardais užkapoję prie Kuokšių.

Sukilimui pralaimėjus rusai visiškai užspaudė. Uždraudė lietuvišką spaudą, bažnyčias persekioję. Lietuviai spaudą gabenęsi iš Rytprūsių. Atsiradę drąsių knygnešių. Žymus Kamajų veikėjas buvęs kunigas Tumėnas. Jam talkininkavusi Vaičionių kaimo Danio tetulytė – Kiškytė.

Kazio brolis Balys, daug gyvenęs miestuose – Rygoje, Petrapilyje, irgi pridėdavo. Jonas Gudelis ilgus metus išgyveno Petrapily, nemažai ką pasakojo. O ir Kazienė čia prisidėdavo, nes jos abu broliai Matiukai gyveno Petrograde – dirbo, vakarais mokėsi, įgijo specialybių, paskui grįžę į Lietuvą dirbo geležinkelio tarnautojais. Visi jie sakė, kad Petrapily amatininkai gerai uždirbdavę, gerai gyvenę. Gudelis ten dirbęs kirpėju, paskui laikrodininku. Ką jis pamatęs 1917 m. per revoliuciją – šurpą kelią, kraujas upeliais liejėsis. Bolševikai kėlė siaubą. Vos gyvas išlikęs, grįžęs į Lietuvą.

Smalsčio Jonas tykiu balsu, lėtai pasakojo apie visus besikuriančios (1918–1920) Lietuvos kariuomenės sunkumus, nepriteklius, savanorių kovas su lenkais, bolševikais. Jis matęs lenkų „pyragų“, būdamas jų nelaisvėje. Sakė, jog blogiausia už visus (ir net už bolševikus) pakliūti į lenkų nelaisvę. Jie su lietuviais elgėsi blogiausiai. Jis pas juos patekęs ir išlikęs gyvas tik per tarptautinį Raudonąjį kryžių. Jį komisija radusi benusibaigiantį klipatą ir paleidusi. Taip išlikęs gyvas.

Kazys (*Adomuko*) pasakodavo apie atsitikimus turguose. Mat sunkmečiais jis, be ūkininkystės, versdavosi prekyba arkliais. Iš dantų labai gerai nustatydavo arklių amžių ir kitais būdais rasdavo kitus trūkumus. Važiuoja į Uteną, Anykščius, Ukmergę, nuperka arklių ar porą arklių pigiau, atvaro ir čia Rokišky per kermašius Kamajuose parduoda 20–30 litų brangiau. Buvę atsitikimų, kad ne kartą ėjęs į Anykščius iš namų pėsčias, nes neturėjęs kišenėje nė lito. Nupirkęs iš Ukmergės, Anykščių, visada parjodavęs raitas. Pasitaisydavo, kad buvęs ir apstatytas. Nupirkus arklių pasirodydavę trūkumai – dusulys ar dar kas. Kartą Utenoj nupirko bėrą arklių, parvarė. Rytą nuėjęs į tvartą žiūri, kad jis kaip šuva sėdi ant dviejų kojų. Pardavęs su nuostoliu ir Kaune pirkęs iš ūkininko šyvą, gerą arklių. Pardavėjas priedo prie arklio atidavęs ir balną. Juo raitas iš Kauno į namus parjojęs.

Vyrai dar kalbėdavo apie Kamajų *ciciliką* Jurgį Smalstį, kurs veikliai kovojęs prieš caro valdžią, kėlė įvairius reikalavimus, rengęs mitingus, kalbas sakęs, per miestelį varęs carinės policijos viršininką (*pristavą*) ir vertęs giedoti „*Atsisakom senojo svieto*“. Tuoj po to atvažiavę į Kamajus caro kareiviai ir iš patrankų sušaudę, padegę Smalsčių namus.

Tėvas Kazys ne kartą vaikams pasakodavo apie kunigą Stakelą, kunigavusį Rageliuose. Jis važinėdavęs šyvą kumele, prastai apsirengęs, pilka sermėga, pančiu susijuosęs, į roges įsitūpęs. Seime dalyvavęs, gynęs žmonių reikalus. Prieš lenkus kovojęs. Turėjęs didelę fizinę jėgą, kažkur prieš kažkokius niekdarius pasisukęs su lanku, tai tie išlakstę kaip žvirbliai.

Visi pasakojo ir apie naujausiais laikais Kamajuose trumpai, gal apie 1930 metus, buvusį vikarą kunigą Rankelę, rodos, Kazimierą. Labai įdomiai atrodęs, ilgais kaip moters plaukais, nepaprastai mielas, malonus. Už patarnavimus iš žmonių nieko neimdavęs. Ypač mėgdavęs bendrauti su vaikais. Nusivedęs juos į parduotuves pirkdavo, ko šie tik panorėdavo. Vaikai būdavo tiesiog jį apkibę. Jis Vaičionių berniuką Praną Kaukėną vedžiojosi. Pirmąją Komuniją priėmusiems

vaikams jis iškėlė toki pokylių, kad vaikai jį garbino. Vėliau nukeltą į Rokiškį kunigai ten apskundė, apkaltino. Žmonės kalbėjo, kad jis profesorius. Labai geras, nuostabus kunigas. Mirė Rageliuose.

Skirstymas į vienkiemius

Kaime tankus kiemų susitelkimas buvo neigiamas tuo, kad ribojo, varžė laisvesnį veikimą, judėjimą. Kaimynas nuo kaimyno, apsitvėręs tvora, jautėsi ankštai. Naminiai paukščiai, ypač vištos, perskridusios per tvorą, pridarydavo žalos, sukeldavo pykčių, vaidų. Žemė, išmėtyta rėžiais po kelis laukus, kėlė nepatogumų ją dirbant, naudojant. Buvo prieita prie išvados, kad vienkiemyje, kur trobos sklypo centre, o visa žemė aplink, erdvė plati, laisva, daug patogiau dirbti, tvarkyti, gerinti. Be to, senieji kaimo trobesiai buvo susmukę, nušiurę, apgriuvę, stogai šiaudiniai, reikėjo juos griauti ir statyti naujus. Kartą atvažiavo matininkas, sušaukė visuotinį susirinkimą ir pasakė: „*Jūsų kaimas bus skirstomas į vienkiemius. Aš valdžios atsiųstas tai įvykdyti.*“ 1932 metais tai ir buvo įvykdyta.

Buvo keblumų, konfliktų, bet kaimas buvo išskirstytas. Kazys Kirlys (*Adomo*) paėmė sklypą galulaukėje, prastesnės rūšies žemės, bet užtai didesnę plotą – 18,88 ha. Jis samprotavo: kol stiprus, pajėgsiu griovius iškasti, nusausinti, krūmus iškirsti. O čia mano vaikai auga (jiems tada buvo 11–12 metų). Greit jie taps man pagalbininkais.

Pats čiupo, pjovė mišką, vežė rąstus, statė trobesius. Sūnūs iš paskos tašė rąstus, palaikė tėvelio apdirbamą medį. Gyvenamajam namui statyti pasamdė meistrą. Per ne visus dvejus metus viensėdyje iškilo nauja sodyba. Taip pat ir kaimynų kūrėsi naujos sodybos.

Metai po metų dirvos, gerai išdirbamos, tręšiamos, gerėjo. Ėmė derėti derlius. Gyvuliams buvo geros ganyklos. Imta laikyti nemažai karvių (6), prieauglio (4), avių (10), arklių (4), daug kiaulių, daug naminių paukščių: vištų, ančių, žąsų. Primindavo daug mėšlo – geros žemei trąšos. Atsirado daug grūdų. Pieno ūkis davė geras kasmetines pajamas. Kilo gyvenimo lygis. Įsigyta pažangių žemės dirbimo įrankių, trąšų. Suklestėjo kultūra. Švieste švietė gyvenimas. Vaikus leido į mokslą. Vaikai – tėvams dideli pagalbininkai. Gyvenk ir norėk. Džiaukis laimingas.

Deja, neilgai tai truko.

Bolševikų okupacija (1940 m.)

Ramią, darbščią, taikingą lietuvių tautą užgrobusi šitokia tironija, maras, pragramė, puolė naikinti, žudyti pirmiausia pačius geriausius, doriausius, aktyviausius patriotus: karininkus, mokytojus, šaulius, tautininkus, jaunalietuvius, krikščionis demokratų. NKVD siautėjo naktimis. Suiminėjo žmones, kišo į kalėjimus, vežė į Sibirą. Prasidėjo žiaurūs tardymai, kankinimai. Šaukė į Raudonąją armiją. Lietuviai vyrai nėjo, ėmė slapstytis. Vaičionių kaime nuo kariuomenės, slapstėsi Vytautas Kirlys (mano brolis), Vladas Kirlys, Balys Didžgalvis, Vladas Kirlys (Antano) ir Antanas Repeika. Iškart jie slapstėsi pavieniui namuose, pas gimines. Mano brolis Vytautas namie turėjo įsitaisęs slėptuvę ant tvarto ir išvietėje. Kartą per trobos langą jis pamatė nuo kalno link mūsų besitraukiančius rusų kareivius. Pašokęs įbėgo į

tvartą, užlipo ant lubų, bet pamanęs, kad čia nesaugu, per tvarto skliauto plyšį išlindęs į lauką, nusileidęs žemės ir, įropojęs į greta stovinčią išvietę, nusileido į ten iškastą slėptuvę. Girdėjęs, kaip atėję kareiviai į kiemą kalbina tėvus, vaikšto. Vienas kareivis įėjęs į išvietę. Vytautui nutirpęs visas kūnas: o gal jį jie matė, besileidžiantį nuo tvarto? Bet kareivis tik nusišlapinęs ir išėjęs. Paskui kareiviai iš mūsų sodybos išėjo. Tuokart, ar kitą kartą, kareiviai ėjo į kaimynystėje esančią Kultuviškio Mickio sodybą. O ten naujokas Justinas puolė bėgti į netoliese esantį mišką. Nubėgęs ir miške įlindęs į balą. Kareiviai su šunimis jį atsivijo ir nušovė.

Tuokart Gaveikių kaime nušovė Kirli. Rudeniop apylinkėj siautė karinės baudžiamosios ekspedicijos. Vytautas Kirlys su draugu Baliu Didžgalviu buvo įlindę į Vaičionių kaimo Juzienės daržinę, į dobilų prėslą. Ten jie laikėsi jau ilgesnį laiką. Vyto sesuo Stasė atnešdavo jiems maisto. Vieną dieną jie ten dobiluos lindėdami pamatė, kad į kiemą privažiavo raudonarmiečių pulkas su patrankėlėmis, kulkosvaidžiais ir su virtuve.

Vytautas su Baliu susirūpino. Gal jie čia darys kratą? O Balys sirgo pleuritu ir nuolat kosėjo. Vytautas visaip jį dangstė švarku, kad tik jis nekosėtų, tyliai glūdėtų. Kareiviai susėdę valgė, ilsėjosi, matėsi, kad jie čia kol kas pasiliks. Pernakvoję čia anksti rytą išvažiavo visi link Šimonių, matyt, gaudyti partizanų. Nusiraminę abu besislapstantys dėkojo Dievui, kad tie daržinėje nieko nevirtė, nekratė.

Tuo laiku Aukštākalniuos nušovė Žiurkelį ir dar vieną.

Bolševikai 1946 m. suėmė aktyvųjį Vaičionių kaimo Vilniaus universiteto studentą, patriotą, paskaitininką, vaidintoją, vakarų rengėją Joną Kirli, nuteisė ir ištrėmė į Uralo lagerius.

Vėliau (1948 m.) suėmė jo broli Vytautą, kuris tuo laiku mokėsi Belvėderio pienininkystės technikumė ir priklausė slaptai LLA grupei. Visa grupė mokinių išdaviko buvo išduota ir suimta. Vytautą nuteisė ir išvežė į šiaurės Intos lagerius. Suėmė ir nuteisė partizanų ryšininkę Janę Repeikaite, nuvežė į Magadaną. Ištrėmė Dulkienės šeimą su 4 mažais vaikais. Pasmerkė išvežimui Kazio Kirlio šeimą (Jono ir Vytauto tėvus ir seseris), bet egzекutoriams bevažiuojant jų išvežti, Vincas Vygelis, dorų skrebų išpėtas, spėjo laiku pranešti ir jie pabėgo į mišką. Dar suėmė Vaičionių šaulį Vincą Rupeiką.

Smurtu, teroru varė ūkininkus į kolūki. Uždėjo tokias pyliavas, kad negalėjo jų atiduoti. Visaip šantažavo, gąsdino. Atvykę iš Rokiškio raudonieji politiniai vadovai, komisarai, sušaukė kaimo susirinkimą ir po vieną žmogų pasišaukė, vertė pasirašyti, kad stoja į kolūkius. Mano amžiną atilsį motinai Veronikai sakė: „A, tu banditų motina, tave reikia nušauti!“ O ji neišsigando ir sako: „Šauk, jei tavo sąžinė leidžia, bet galutinį žodį tars Teisingasis Viešpats.“

Jėga suvarė kaimiečius į kolūki, atėmė gyvulius, padargus, iš pagrindų sužlugdė našų lietuvišką ūki. Neišmatuojamos kančios pakibo virš visų. Partizanai dažnai į Vaičionis atsilankydavo – tai pas vienus, tai pas kitus – pas Kirlius (*Adomuko*), pas Dulkiene klojime nakvodavo. Ilgaliežuvius, komunistuojančius tarkavo. Dauguma vaičioniškių partizanus palaikė, šelpė, globojo, o skrebų nemėgo, juos laikė išdavikais. Per Vaičionis Kamajų šilo vyrai-žaliūkai susisiekdavo su Šimonių giria – su jos partizanais.

Kamajuose gyvenantys Vincas ir Jonas Vygeliai buvo artimi giminės Vaičionių Pranui Repeikai, kuris žmoną buvo vedęs iš Šimonių vls., Obonių kaimo. Kai kažkur apie Verksniónis žuvo Obonių krašto partizanai Jančys ir kiti Prano Repeikos dukters Janės draugai (o ji buvo ryšininkė), juos stribai, paguldę Kamajų aikštėje, palaikė, paskui žydų baloj užkasė. Vygeliai naktį juos iš tos balos iškasė ir per šilą, per dvarą slapta atvežė į Vaičionis, eglynėj po šakom paslėpė, o rytojaus naktį nuvežė juos į Obonis ar Šimonis, perdavė giminėms ir deramai palaidojo kapinėse.

Vygeliai tokius gerus ir pavojingus darbus nuolatos darė, nors patys buvo neturtėliai. Veikdami per pažįstamus, patikimus skrebus ir ne vieną šeimą išgelbėjo nuo išvežimo. Jie verti pagarbos.

Dar daug paslapčių gaubia mūsų krašto partizanų veiklą. Buvo daug išdavysčių, bet ir nemažai geradarių.

Sovietinė melioracija

Kai parvažiuoju į tėviškę, Vaičionių kaimą, nusigąstu. Verkia širdis. Kur buvo graži sodyba – klaiki dykuma. Jokios trobos, jokio pastato. Nė medelio. Nė užuovėjos nuo darganų pasislėpt. Tuščia! Nyku! Svetima! Baisu! Stūgauja vėjai. Ir taip yra ne tik mano tėvų buvusiamė Vaičionių kaime.

Anos Nepriklausomybės laikais čia buvo pilna vienkiamų, sodybų, trobų, sodų, medžių, žolynų. Žaliavo, žydėjo, kvėpėjo visur. Ganėsi gyvuliai, gageno žąsys, burkavo balandžiai, krykštavo vaikai. Kaimynas su kaimynu bendravo. Visi buvo atviri, malonūs, linksmi.

Bolševikinė okupacija viską pavertė griuvėsiais. Ne tik žudė, naikino žmones, bet nedavė ramybės nei laukams, nei namams – niekam. Naikino lietuviškas sodybas, kaimus. Išvežtų, pabėgusių trobesius ardė, kūreno. Draskė sodybas, niokojo namus, prasimanė ir bruko silikatinius monstrus. Prsidengdamas melioracija 1972–1974 m. Vaičionių kaimą sunaikino. Atvarė traktorių, buldozerį, iškasė milžinišką daubą, suvertė ten sienojus, lentas, senus baldus, mantą, vaismedžius ir palaidojo.

Iš 24 buvusių kaimo sodybų teliko tik kelios prie Kamajų–Svėdasų vieškelio. Taip barbariškai buvo nusiaubti visi šitam kolūkiui priklausę kaimai: Vaičionių, Žliubų, Laukagalių, Kultuviškių, Petraukos, Gaveikių, Petkūnų, Mieliūnų, Markūniškių, Nemeniūnų, Pāpiškių ir kiti. Tai nusikaltimas žmonijai, gamtai.

Per tą raudonąją revoliuciją pasitaikė šviesuolių, kurie gelbėjo mūsų tautos relikvijas. Vienas iš tų Vaičionyse buvo teta Emilija Smalstienė. Siaubingos ateistinės propagandos metais pajutusi, kad komunistai rengiasi nugriauti kaimo kryžkelėje stovėjusį dar 1905 m. jaunimo statytą kryžių, nubėgo pas Kamajų kleboną P. Kielą ir priprašė, kad kryžių perimtų savo globon. Klebonas sutiko. Pasamdytas traktorininkas nutempė tą kryžių į Kamajų bažnyčios šventorių, ten jis ir išliko.